

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-352-64>

УДК 336.1

JEL classification: H20, H21, H71, C10

ШКВАРУК Діна

Вінницький навчально-науковий інститут економіки

Західноукраїнський національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-3617-9375>

e-mail: schkvarukdina@gmail.com

ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ У ПЕРІОД ВІЙНИ: ПРІОРИТЕТИ, ЗАГРОЗИ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ

У статті досліджено сутність державного бюджету України в умовах повномасштабної війни. Здійснено аналіз змін у структурі доходів і видатків, визначено основні бюджетні пріоритети та фактори, що впливають на фінансову стійкість. Особливу увагу приділено ролі міжнародної фінансової допомоги, цифровізації бюджетного процесу, а також викликам, пов'язаним із забезпеченням прозорості, результативності та адаптивності бюджетної політики в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: бюджет, державний бюджет, воєнний бюджет, доходи та видатки державного бюджету, публічні фінанси.

SHKVARUK Dina

Vinnitsia Educational and Scientific Institute of Economics

Western Ukrainian National University

THE STATE BUDGET DURING WARTIME: PRIORITIES, THREATS, AND STABILITY

This article presents a comprehensive study of the transformational processes taking place in Ukraine's state budget under the conditions of the full-scale war that has been ongoing since 2022. The author analyzes profound changes in the structure of budget revenues and expenditures, driven by a sharp shift in fiscal priorities, economic destabilization, a shrinking tax base, and growing external risks. Particular attention is given to the reorientation of fiscal policy from long-term development goals toward ensuring national defense, supporting socially vulnerable groups, and restoring critical infrastructure.

The study identifies the main threats to budgetary stability under martial law, including a high level of fiscal deficit, excessive reliance on international financial support, limited domestic revenue sources, and the need for rapid responses to the dynamically evolving security environment. It also examines international experiences of managing public finances during crises, offering insights relevant to the Ukrainian context.

The article highlights the increasing importance of digitalization in the budgeting process as a tool for transparency, public oversight, and effective financial resource management under conditions of limited time and capacity. It is shown that the implementation of electronic platforms, real-time monitoring, and budget analytics strengthens trust in public institutions and improves coordination with international partners.

A key outcome of the study is the justification for introducing flexible, adaptive budget planning based on scenario modeling, which enables timely resource reallocation in response to environmental changes and helps minimize fiscal risks. The paper also underscores the importance of enhancing the institutional capacity of public finance bodies – particularly the Ministry of Finance of Ukraine in the area of crisis-oriented budget management.

In conclusion, the article proposes a set of practical approaches to strengthening the resilience of the budget system, including expenditure optimization, improved financial discipline, separation of strategic and emergency spending, and more effective mobilization and targeted use of international aid. The findings may be applied to improve Ukraine's fiscal policy both during wartime and in the post-war recovery phase.

Keywords: budget, state budget, wartime budget, state budget revenues and expenditures, public finances.

Стаття надійшла до редакції / Received 23.02.2026

Прийнята до друку / Accepted 26.03.2026

Опубліковано / Published 31.03.2026



This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons CC-BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

© Шкварук Діна

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державний бюджет є основним фінансовим інструментом реалізації політики держави, її здатності виконувати соціальні, економічні, оборонні та управлінські функції. У мирний час він виконує роль стабілізатора та стимулятора розвитку, однак у період війни перетворюється на механізм мобілізації ресурсів для забезпечення національної безпеки, оборони та підтримки вразливих верств населення. Повномасштабна війна в Україні, розпочата у 2022 році, створила безпрецедентні виклики для бюджетної системи. Різке зростання видатків на оборону, гуманітарну допомогу, відновлення зруйнованої інфраструктури супроводжується скороченням доходів бюджету через економічний спад, руйнування виробництва, зменшення ділової активності та податкових надходжень. Водночас зростає залежність держави від зовнішнього фінансування, що формує нові ризики для макрофінансової стабільності. Таким чином, особливої актуальності набуває проблема забезпечення ефективного та стабільного функціонування

державного бюджету, що зумовлює підвищений науковий інтерес і практичну потребу в удосконаленні механізмів його формування та використання. Її вирішення є запорукою збереження державності, соціальної стабільності та перспектив економічного відновлення країни.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Більшість провідних вітчизняних науковців у галузі фінансів, зокрема В. Дем'янишин, О. Кириленко, В. Опарін, О. Романенко, В. Федосов, С. Юрій та інші, дотримуються узгодженої позиції щодо економічної природи бюджету. У межах їхнього підходу бюджет трактується як система фінансових відносин, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою формування й використання централізованого фонду грошових ресурсів держави. Зазначений фонд слугує фінансовою основою забезпечення функціонування державних інституцій та реалізації покладених на державу функцій [1]. Така інтерпретація відповідає перерозподільчій концепції фінансової теорії та акцентує увагу на ролі бюджету як інструменту соціально-економічного розвитку суспільства.

Схожої думки притримується І. Чугунов, який розглядає державний бюджет як систему грошових відносин, що виникають між державою, суб'єктами господарювання різних форм власності та фізичними особами у процесі формування централізованого фонду фінансових ресурсів і його подальшого використання. Науковець акцентує увагу на тому, що функціональне призначення цього фонду полягає у забезпеченні розширеного відтворення, підвищенні рівня життя населення та задоволенні суспільних потреб [2]. Таким чином, у межах цього підходу державний бюджет трактується не лише як фінансовий план чи централізований фонд коштів, а як складна система економічних відносин, що відображає процеси перерозподілу ресурсів у суспільстві та забезпечує реалізацію стратегічних соціально-економічних пріоритетів держави.

У праці О. Західної, В. Круглякової, О. Стрільчук бюджет визначається як фундаментальний елемент фінансової системи та провідний механізм мобілізації й розподілу фінансових ресурсів, що забезпечує економічну стабільність і реалізацію соціально-економічних програм [3]. Водночас Е. Юрій та Д. Галішук розглядають державний бюджет як важливий інструмент досягнення цілей сталого економічного розвитку, який формує фінансові передумови структурної зміни економіки, забезпечує програмно-цільову орієнтацію видатків і сприяє довгостроковому зростанню в умовах кризи та повоєнного відновлення [4].

Отже, у сучасній українській фінансовій науці бюджет розуміється не лише як централізований фонд грошових ресурсів чи фінансовий план держави, а як багатофункціональний механізм перерозподілу, стратегічного управління та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни. Водночас трансформаційні процеси, спричинені повномасштабною війною, зумовили необхідність переосмислення практичних аспектів формування та виконання державного бюджету, що актуалізувало прикладні дослідження його функціонування в умовах воєнного стану. Проблематика адаптації бюджетної системи до нових безпекових і економічних викликів стала предметом пильної уваги як науковців, так і практиків, оскільки бюджет України зазнав суттєвих структурних і функціональних змін.

Так, зокрема в дослідженні У. Ватаманюк-Зелінської, Я. Прицак Я. та М.-П. Зелінського, обґрунтовано, що державний бюджет виконує ключову роль у забезпеченні фінансової стійкості, регулюванні економічних процесів і пріоритетному фінансуванні національної безпеки. Автори аналізують динаміку доходів і видатків бюджету та виділяють особливості фінансування з боку міжнародних донорів [5]. Н. Прямухіна та Л. Самойленко розглядають адаптацію державного бюджету до умов війни як систему рішень, що дозволяє забезпечити обороноздатність, соціальну стабільність та формування умов для економічного відновлення країни [6]. Вони акцентують увагу на перерозподілі фінансування з мирних потреб (освіта, охорона здоров'я, культура) на оборонні цілі, що є неминучим наслідком військової агресії.

У статті О. Піхоцької та Ю. Ющик досліджується не лише централізована структура бюджету, але й механізми фінансування соціальних виплат і обслуговування державного боргу в умовах постійного дефіциту та скорочення податкових надходжень [7]. Особливої уваги заслуговує робота Ю. Радіонова, де розглянуто специфіку бюджетного менеджменту в умовах збройного конфлікту, особливо щодо формування доходів, управління борговими зобов'язаннями та ефективності розподілу коштів між державним і місцевими бюджетами [8]. Д. Куроєдова та Н. Плешакова звертають увагу на необхідність гнучкого та стратегічного підходу до формування державного бюджету під час війни, зокрема на розмежування тимчасових (екстрених) та системних (стратегічних) видатків, що дозволяє зберігати певну фінансову рівновагу в умовах нестабільності [9]. Отже, узагальнення сучасних наукових підходів свідчить про нагальну потребу в подальшому дослідженні механізмів формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів у воєнний період з метою зміцнення фінансової стійкості держави, забезпечення ефективності бюджетних рішень та адаптації бюджетної політики до умов затяжного збройного конфлікту.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей формування та виконання дохідної та видаткової частин Державного бюджету України в умовах воєнного стану, аналіз структурних змін, виявлення основних загроз для бюджетної стабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державний бюджет у загальному вигляді є фінансовим планом держави, що відображає обсяг і структуру доходів та видатків на визначений період. Його основне призначення – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, фінансування публічних благ і виконання зобов'язань держави перед громадянами. У фінансовій науці поняття «воєнного бюджету» означає систему державних доходів і видатків, адаптовану до умов збройного конфлікту. Це бюджет, що спрямований на фінансування оборонних потреб, забезпечення національної безпеки та підтримку базових соціальних функцій у надзвичайних умовах. Як зазначає І. Лютий, у період воєнного стану бюджет втрачає класичну функцію довгострокового планування розвитку і трансформується в механізм мобілізації ресурсів задля захисту суверенітету [10].

Згідно з підходом, викладеним у працях науковців [11], державний бюджет перестає бути лише інструментом регулювання економіки він перетворюється на систему виживання, де на перший план виходять функції екстреного перерозподілу ресурсів, забезпечення оборони, гуманітарної підтримки та відновлення зруйнованої інфраструктури. У мирний час бюджет виконує стабілізаційну, розподільчу й стимулюючу функції. В умовах війни вони підпорядковуються цілям захисту населення, забезпечення обороноздатності, збереження державності, що вимагає оперативної зміни пріоритетів та жорсткої фінансової дисципліни.

Історія свідчить, що в умовах війни більшість країн вимушено переглядають свої бюджетні пріоритети, скорочують звичні видатки та залучають позабюджетні ресурси. Наприклад, під час Другої світової війни уряд США фінансував понад 50% витрат на оборону за рахунок спеціальних військових облігацій [12]. Ізраїль у періоди конфліктів запроваджував екстремні податкові режими, а також формував резервні бюджетні фонди на випадок затяжної кризи [13]. У випадку України ця практика проявилася у секвестрі мирних видатків, введенні військового збору (5%), перегляді структури державного боргу, та збільшенні обсягів зовнішньої допомоги. У 2023 році понад 50% дефіциту бюджету України було покрито саме за рахунок грантів і позик міжнародних донорів (ЄС, МВФ, Світовий банк).

Повномасштабна війна, що триває в Україні з 2022 року, суттєво вплинула на всі елементи бюджетної системи. Найбільш глибокі зміни зазнали доходна та видаткова частини державного бюджету, які адаптувались до нових реалій – руйнування економічної інфраструктури, зменшення податкової бази, зміни пріоритетів державної політики та посиленої залежності від зовнішньої підтримки. У перші місяці війни бюджетна система опинилась під значним тиском. Значна частина економіки була паралізована, виробництво зупинене, багато підприємств знищено або евакуйовано. Це призвело до падіння внутрішніх доходів, зокрема податкових надходжень, які традиційно є основним джерелом наповнення бюджету. Однією з найбільш помітних змін у структурі бюджету стала переорієнтація видатків на фінансування оборонної сфери, безпеки, підтримки постраждалого населення та життєво необхідної інфраструктури. Видатки на оборону зросли у кілька разів і стали абсолютним пріоритетом, витіснивши традиційно великі статті фінансування на освіту, культуру, капітальні інвестиції.

Для більш наочного відображення трансформацій державного бюджету України в умовах воєнного стану доцільно проаналізувати динаміку його основних показників – доходів, видатків та бюджетного дефіциту. Саме співвідношення цих складових дозволяє оцінити ступінь фінансової стійкості держави, рівень навантаження на бюджетну систему та масштаби ресурсної мобілізації в умовах збройного конфлікту. (рис. 1).

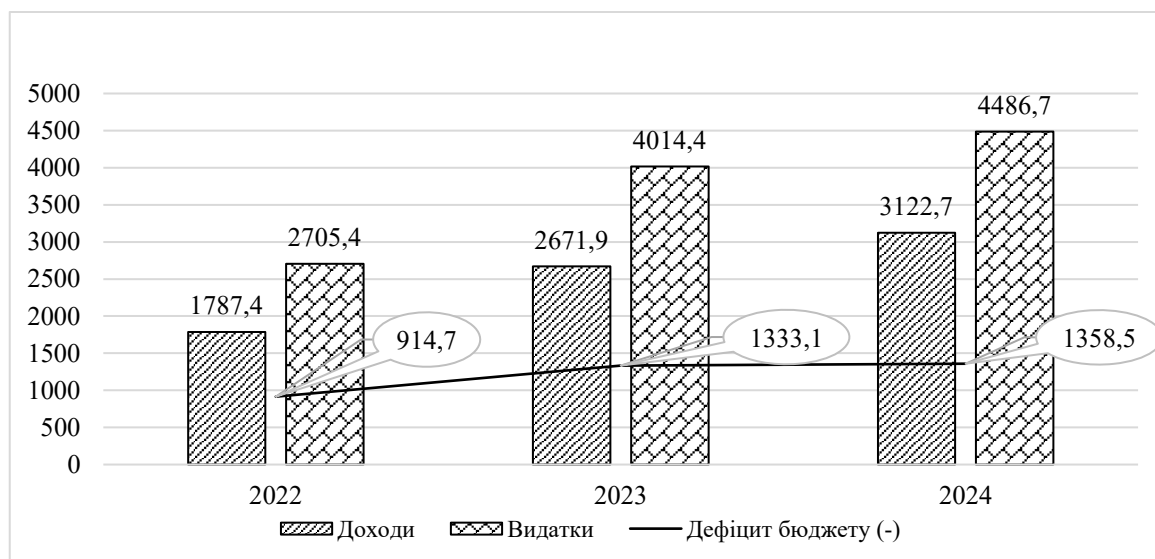


Рис. 1. Динаміка доходів, видатків і дефіциту Державного бюджету України у 2022-2024 роках, млрд грн
Джерело: [14]

Як видно з рис.1, упродовж зазначеного періоду спостерігається стале зростання як доходів, так і видатків бюджету, проте останні значно перевищують доходну частину, що зумовлює збереження високого рівня дефіциту. У 2022 році дефіцит становив 914,7 млрд грн, у 2023 – 1333,1 млрд грн, а в 2024 році досяг 1358,5 млрд грн. Найбільш стрімке зростання видаткової частини відбулося у 2023-2024 роках, що пов'язано з розширенням фінансування оборонного сектору, соціальних програм та заходів з відновлення інфраструктури. Позитивною тенденцією є поступове нарощування доходів, однак цього поки що недостатньо для скорочення дефіциту, який залишається серйозним викликом для фінансової стабільності країни в умовах триваючої війни.

Сучасна структура доходів Державного бюджету України зазнала суттєвих змін. Повномасштабна війна спричинила скорочення економічної активності, руйнування частини виробничого потенціалу та зменшення податкової бази, що безпосередньо вплинуло на формування бюджетних доходів. Водночас для підтримання фінансової стабільності держава була змушена активніше залучати зовнішні фінансові ресурси та адаптувати податкові механізми до умов воєнного стану. У результаті відбулися структурні зміни у формуванні доходної частини бюджету, що відображають особливості функціонування фінансової системи (табл. 1).

Таблиця 1

Структура та динаміка державного бюджету за доходами, 2022-2024 рр.

Показник	2022		2023		2024	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Податкові надходження	949,7	53,1	1203,5	45,0	1647,2	52,7
Неподаткові надходження	346,3	19,4	991,6	37,1	974,4	31,2
Доходи від операцій з капіталом	0,6	0,03	0,1	0,004	0,2	0,006
Від органів державного управління	9,5	0,5	42,9	1,6	26,5	0,8
Від ЄС	481,1	26,9	433,4	16,2	473,9	15,2
Цільові фонди	0,1	0,006	0,4	0,02	0,5	0,02
Всього	1787,3	100	2671,9	100	3122,7	100

Джерело: [14]

Як свідчать дані впродовж 2022-2024 років складовою доходів державного бюджету залишаються податкові надходження, однак їхня частка зазнала коливань: у 2022 р. вони становили 949,7 млрд грн (53,1%), у 2023 р. зросли до 1203,5 млрд грн, проте їхня питома вага зменшилася до 45,0%, що відображає відносне послаблення податкової бази на тлі різкого нарощення альтернативних джерел; у 2024 р. податкові надходження досягли 1647,2 млрд грн, а частка відновилася до 52,7%. Найбільш суттєвий структурний зсув припадає на неподаткові надходження: їхній обсяг зріс з 346,3 млрд грн (19,4%) у 2022 р. до 991,6 млрд грн (37,1%) у 2023 р., тобто саме цей компонент забезпечив основну частину приросту доходів у 2023 р.; у 2024 р. неподаткові надходження залишилися високими (974,4 млрд грн), хоча їхня частка зменшилась до 31,2% через швидше зростання податкових доходів, що загалом відображає воєнну модель бюджетної мобілізації, коли позаподаткові джерела набувають підвищеної ваги. Водночас надходження від ЄС у абсолютному вимірі є відносно стабільними, однак їхня частка у структурі доходів знизилася з 26,9% у 2022 р. до 16,2% у 2023 р. та 15,2% у 2024 р., що вказує на зростання загального «масштабу» бюджету та посилення ролі інших джерел при збереженні значущості зовнішньої підтримки. Інші складові (доходи від операцій з капіталом, цільові фонди) залишаються статистично незначними, тоді як надходження від органів державного управління демонструють ситуативні коливання, що додатково підкреслює нерівномірність та адаптивність доходної структури в кризовий період.

Зміни у структурі доходів державного бюджету України, зумовлені воєнними подіями, тісно пов'язані з оновленням характеру державних витрат та загальним переформатуванням фінансової системи в умовах збройного конфлікту. Нині суттєво зростає навантаження на видаткову частину бюджету, яка набуває особливої функціональної ваги та стає не лише інструментом виконання поточних фінансових зобов'язань, а й механізмом оперативного реагування на безпекові, соціальні та гуманітарні виклики. За таких умов саме видаткова складова бюджету відображає реальні масштаби державної участі у подоланні кризових явищ та підтриманні функціонування економіки. У зв'язку з цим доцільно здійснити аналіз динаміки та структури видатків державного бюджету (табл. 2).

Дані табл. 2 свідчать про суттєве розширення видаткової частини Державного бюджету України у 2022-2024 рр. та її глибоку структурну зміну в сучасних умовах. Загальний обсяг видатків зріс з 2705,4 млрд грн у 2022 р. до 4014,4 млрд грн у 2023 р. (+1309,0 млрд грн, або близько +48,4%), а у 2024 р. – до 4486,7 млрд грн (ще +11,8% порівняно з 2023 р.). Сукупне зростання за три роки становило +1781,3 млрд грн (понад 65%), що відображає безпрецедентне фіскальне навантаження, спричинене війною.

Визначальною складовою видатків упродовж усього періоду залишається оборона, частка якої зросла з 42,2% у 2022 р. до 52,3% у 2023 р. та 51,4% у 2024 р. У абсолютному вимірі оборонні видатки збільшилися більш ніж удвічі – з 1142,9 млрд грн до 2304,4 млрд грн у 2024 р. Це свідчить про домінування безпекового компонента у бюджетній політиці та концентрації ресурсів на забезпеченні національної обороноздатності. Паралельно зросли видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу (з 443,3 млрд грн у 2022 р. до

692,6 млрд грн у 2024 р.), хоча її частка у 2023 р. дещо зменшилась, а у 2024 р. знову зросла до 15,4%, що підтверджує посилення безпекового сегмента державних фінансів.

Таблиця 2

Динаміка та структура видатків Державного бюджету України у 2022-2024 роках, млрд. грн

Джерело видатків	2022		2023		2024	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Загальнодержавні функції	201,9	7,5	296,1	7,4	374,3	8,3
Оборона	1142,9	42,2	2097,6	52,3	2304,4	51,4
Громадський порядок, безпека та судова влада	443,3	16,4	574,6	14,3	692,6	15,4
Економічна діяльність	95,4	3,5	134,3	3,3	163,1	3,6
Охорона навколишнього природного середовища	4,7	0,2	5,2	0,1	9,5	0,2
Житлово-комунальне господарство	0,5	0,02	8,4	0,2	7,5	0,2
Охорона здоров'я	184,3	6,8	179,3	4,5	201,4	4,5
Духовний та фізичний розвиток	11,1	0,4	11,8	0,3	16,2	0,4
Освіта	58,5	2,2	60,5	1,5	64,7	1,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	425,9	15,7	469,3	11,7	464,7	10,4
Міжбюджетні трансфери	136,8	5,01	177,4	4,4	187,9	4,2
Всього	2705,4	100	4014,4	100	4486,7	100

Джерело: [14]

Водночас соціально орієнтовані та розвиткові статті демонструють відносно скорочення частки у структурі бюджету. Так, соціальний захист та соціальне забезпечення зменшили свою питому вагу з 15,7% у 2022 р. до 10,4% у 2024 р., попри номінальне зростання видатків (з 425,9 млрд грн до 464,7 млрд грн). Подібна тенденція спостерігається у сфері охорони здоров'я (зниження частки з 6,8% до 4,5%) та освіти (з 2,2% до 1,4%). Це свідчить не стільки про абсолютне скорочення фінансування, скільки про його відставання від темпів зростання оборонних видатків. Зменшення питомої ваги також характерне для економічної діяльності (з 3,5% до 3,6% із коливанням у 2023 р.) та міжбюджетних трансфертів (з 5,01% до 4,2%), що відображає централізацію фінансових ресурсів на загальнодержавному рівні.

Окрім статті, такі як охорона навколишнього природного середовища, житлово-комунальне господарство, духовний та фізичний розвиток, залишаються незначними у структурі видатків (менше 1%), що характерно для воєнної економіки, де пріоритет надається критично важливим напрямкам фінансування. Загалом аналіз засвідчує формування моделі «воєнного бюджету», для якої характерні: різке нарощення загального обсягу видатків, домінування оборонного та безпекового секторів, відносно скорочення частки соціально-гуманітарних напрямів та концентрація ресурсів на забезпеченні обороноздатності держави.

Отже, зростання видаткової частини державного бюджету в умовах воєнного стану значно перевищує можливості внутрішнього ресурсного забезпечення, що зумовлює формування стійкого та масштабного бюджетного дефіциту. За таких умов важливим питанням стає визначення джерел його покриття та механізмів підтримання фінансової стабільності держави. Оскільки внутрішні податкові надходження та запозичення на внутрішньому ринку не здатні повністю компенсувати зростаючі потреби бюджету, особливо в частині оборонних і соціальних видатків, дедалі більшої ваги набуває зовнішнє фінансування. Саме міжнародна фінансова підтримка стала системоутворюючим елементом функціонування воєнного бюджету України, забезпечуючи безперервність виконання державою своїх зобов'язань та стабілізацію макрофінансової ситуації.

За даними Міністерства фінансів України, у 2024 році обсяги зовнішнього фінансування, залученого до державного бюджету, становили близько 41,7 млрд дол. США, з яких грантові кошти – приблизно 12,6 млрд дол. (30 % загального обсягу), а решта – пільгові кредити від міжнародних партнерів на сприятливих умовах, що дозволило країні повністю забезпечити соціально-гуманітарні видатки в цьому році. Дані також свідчать про те, що значна частина зовнішньої допомоги надходила від Європейського Союзу та країн-донорів розвитку, включно з багатосторонніми програмами фінансування, які мають тривалу перспективу підтримки (наприклад, Ukraine Facility ЄС, що передбачає значні прямі бюджетні трансфери). У 2023 році зовнішнє фінансування державного бюджету склало 42,6 млрд дол. США, з яких грантові кошти становили близько 11,5 млрд дол. (≈27 % загального обсягу фінансування). Загалом, за період від початку повномасштабної війни з 24 лютого 2022 року по 31 серпня 2024 року міжнародні партнери надали Україні пряму бюджетну підтримку, що сягає близько 98,1 млрд дол. США [15].

Таким чином, зовнішні надходження відіграють фундаментальну роль у функціонуванні воєнного бюджету: вони компенсують суттєву частину дефіциту, надають ресурси для соціальних видатків та підтримки економіки, а також забезпечують фінансову стійкість в умовах обмежених внутрішніх доходів. Водночас така інтенсивна залежність від міжнародної підтримки ставить перед урядом України завдання не лише ефективного використання отриманих коштів, а й побудови довгострокової стратегії фінансування для післявоєнного відновлення. Разом із тим, подібна модель фінансового забезпечення супроводжується низкою потенційних загроз, що можуть впливати на макрофінансову стабільність, боргову стійкість та структурний розвиток економіки у середньо- та довгостроковій перспективі.

До таких загроз насамперед належить зростаюча залежність бюджету від зовнішніх ресурсів, що підвищує чутливість фінансової системи до коливань міжнародної політичної та економічної кон'юнктури. Крім того, активне залучення кредитного фінансування формує ризик нарощування державного боргу та збільшення витрат на його обслуговування у майбутньому. Окрему увагу слід приділити структурним дисбалансам у видатковій частині бюджету, зокрема відносному скороченню інвестицій у розвиток людського капіталу та інфраструктури, що може негативно позначитися на потенціалі післявоєнного економічного зростання.

Попри значну концентрацію бюджетних ресурсів на безпекових та соціальних потребах, державна фінансова політика не може обмежуватися виключно реагуванням на поточні виклики. Умови затяжної війни вимагають формування збалансованої системи бюджетних пріоритетів, здатної одночасно забезпечувати макрофінансову стабільність, підтримувати функціонування економіки та створювати передумови для майбутнього відновлення країни. У цьому контексті особливого значення набуває визначення основних напрямів бюджетного фінансування, які сприятимуть підтриманню економічної активності, відновленню інфраструктури та підвищенню ефективності управління державними фінансами.

Важливим пріоритетом бюджетної політики є стимулювання економічної активності та підтримка підприємницького сектору, який виступає основою формування податкових надходжень і забезпечення зайнятості населення. Війна призвела до значних втрат виробничого потенціалу, руйнування підприємств, порушення логістичних ланцюгів та зниження інвестиційної активності, що негативно вплинуло на функціонування реального сектору економіки. У цих умовах держава має спрямовувати бюджетні ресурси на створення сприятливих умов для відновлення та розвитку підприємницької діяльності, зокрема через реалізацію програм підтримки малого і середнього бізнесу, надання пільгового кредитування, податкових стимулів та сприяння релокації підприємств із територій, що постраждали від бойових дій. Реалізація таких заходів дозволяє не лише підтримати економічну стійкість країни в короткостроковій перспективі, а й сформуванню підґрунтя для зростання виробництва, збільшення доходів бюджету та поступового скорочення бюджетного дефіциту.

Важливим напрямом є збереження та розвиток людського капіталу, який виступає основним фактором довгострокового соціально-економічного розвитку держави. Навіть у складних умовах фінансування сфер освіти, науки та охорони здоров'я повинно залишатися одним із стратегічних пріоритетів держави, оскільки саме вони формують інтелектуальний потенціал суспільства, забезпечують відтворення кваліфікованої робочої сили та сприяють інноваційному розвитку економіки. Водночас зменшення питомої ваги видатків на ці сфери у структурі державного бюджету створює ризики для майбутнього економічного зростання та конкурентоспроможності країни. У зв'язку з цим державна політика має бути спрямована на забезпечення стабільного функціонування освітніх і медичних установ, розвиток дистанційних форм навчання, підтримку наукових досліджень та впровадження інноваційних технологій. Ще одним пріоритетом є підтримка функціонування критичної інфраструктури – енергетичної, транспортної, медичної, освітньої. Після масованих атак на енергосистему, логістику та об'єкти ЖКГ, держава була змушена терміново виділяти кошти на їхнє відновлення та захист. Хоча частка таких витрат менша порівняно з оборонними, їх значення є стратегічним – збереження критичних об'єктів забезпечує безперервне функціонування економіки та життєдіяльність населення. Уряд також реалізує програми локального відновлення в деокупованих регіонах, що фінансуються як за рахунок бюджету, так і міжнародної допомоги.

У воєнних умовах зростає потреба в публічному контролі за розподілом бюджетних коштів, що забезпечується за рахунок цифрових технологій. Цифровізація бюджетного процесу дозволяє автоматизувати облік, моніторинг та аудит державних фінансів, зменшити простір для нецільового використання коштів і забезпечити максимальну прозорість для громадян і міжнародних партнерів. Прикладом є функціонування онлайн-платформи «С-data» та публічного порталу «Spending.gov.ua», що дозволяють відстежувати транзакції бюджетних установ у режимі реального часу. Удосконалення цифрової інфраструктури, запровадження бюджетної аналітики в режимі дашбордів, розширення участі громадян у формуванні бюджету – це важливі кроки до зміцнення довіри та ефективного управління в умовах війни.

У контексті затяжної війни та нестабільного зовнішнього середовища традиційні методи бюджетного планування втрачають свою ефективність. Тому особливого значення набуває гнучке бюджетне прогнозування, засноване на сценарному підході, постійному оновленні даних та тісній взаємодії між фінансовими, аналітичними та безпековими структурами. Прогнозування дозволяє уряду швидко реагувати на зміни ситуації, перерозподіляти ресурси в реальному часі та зменшувати фіскальні ризики. Важливо також посилити інституційну спроможність Міністерства фінансів у сфері макрофінансового аналізу та антикризового бюджетного менеджменту, залучаючи інструменти міжнародного досвіду, зокрема через співпрацю з МВФ та Світовим банком. Стабільність державного бюджету в умовах війни залежить не лише від розміру ресурсів, але й від ефективності управління ними. Оптимізація витрат, прозорість процесів, цільове використання міжнародної допомоги та гнучке прогнозування – це чотири вагомні опори бюджетної стійкості України в умовах невизначеності та кризового навантаження.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Бюджетна система України продемонструвала високу здатність до адаптації в умовах війни. Відбулася трансформація її функціонального призначення: від інструмента довгострокового планування та стимулювання економіки – до механізму оперативної мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення оборони, соціального захисту та підтримки критичної інфраструктури. Структура державного бюджету зазнала глибоких змін. На перший план вийшли видатки безпекового характеру, тоді як фінансування менш пріоритетних сфер скоротилося або сповільнилося. Такий перерозподіл бюджетних потоків є логічним у кризових умовах, однак потребує чіткого балансування між короткостроковими потребами та довгостроковими наслідками.

Значну роль у забезпеченні фіскальної стійкості відіграє зовнішня фінансова допомога, яка компенсує високий рівень дефіциту. Разом з тим, зростання внутрішніх доходів, зокрема податкових, свідчить про часткове відновлення економічної активності, що є позитивним сигналом для поступової фіскальної самостійності.

Цифровізація бюджетного процесу стала важливим інструментом підвищення прозорості та підзвітності. Впровадження сучасних цифрових платформ дозволяє ефективно моніторити використання державних коштів, знижуючи ризики нецільового витрачання й посилюючи довіру з боку громадськості та міжнародних донорів. З огляду на високий рівень невизначеності та динамічність подій, гнучке прогнозування на основі сценарного підходу має стати наріжним каменем сучасної бюджетної політики. Посилення аналітичної спроможності фінансових органів є критично необхідним для прийняття ефективних рішень у реальному часі.

Загалом, ефективність бюджетного управління у воєнний час залежить не лише від обсягів наявних ресурсів, а передусім від здатності держави забезпечити їх цільове, прозоре та стратегічно виважене використання, що передбачає не лише економію, а й переосмислення фінансових пріоритетів з урахуванням довгострокової стабільності.

Література

1. Бюджетна система : підручник / за ред. д.е.н., професора В.Г. Дем'янишина, д.е.н., професора О.П. Кири-ленко та д.е.н., професора З.М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 624 с.
2. Чугунов І.Я. Бюджетна система в інституційному середовищі суспільства Фінанси України. 2009. № 11. С. 3-11.
3. Західна О.Р., Круглякова В.В., Стрільчук О.А. Державний бюджет як ключовий механізм для реалізації соціально-економічного розвитку. Молодий вчений. 2023. № 10 (122). С. 200-204.
4. Юрій Е. О., Галіщук Д. Д. Державний бюджет України у досягненні цілей сталого економічного розвитку в умовах кризи. Scientific Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University Economics. 2024. № 2. С. 120-124.
5. Ватаманюк-Зелінська У., Прицак Я., Зелінський М.-П. Особливості формування та виконання державного бюджету України в умовах воєнного стану. Економічний простір. 2023. №185. С. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-5>
6. Прямухіна Н.В., Самойленко Л.Я. Адаптація державного бюджету України до умов війни . Public networks and communications. 2024. С. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5895.2024.1.2>
7. Піхоцька О.М., Ющик Ю.В. Аналіз виконання бюджетів в період воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2022. Випуск 35. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7486095>
8. Радіонов Ю. Формування і виконання державного та місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. №53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55>
9. Курєдова Д., Плешакова Н. Державний бюджет України в умовах воєнного стану. Збірник наукових праць «SCIENTIA». 24 лютого 2023 р.; Сінгапур, Сінгапур. С. 47-51.
10. Лютий І. О. Фінансова політика: сучасні виклики та суперечності реалізації в Україні. Фінанси України. 2020. № 5. С. 50-62.
11. Базилевич В.Д. Баластрик Л. О. Державні фінанси : навч. посіб. Київ: Атіка. 2002. 368 с.
12. Скорик М., Чемерис Т. Аналіз впливу повномасштабної війни на державний бюджет України. Молодий вчений. 2023. № 5 (117). С. 179-183. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-35>
13. Brender A., Drazen A. (2008). How do budget deficits and economic growth interact in wartime? *NBER Working Paper*.
14. Офіційний сайт: Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
15. Офіційний сайт: Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/>

References

1. Biudzhetna sistema : pidruchnyk / za red. d.e.n., profesora V.H. Demianyshyna, d.e.n., profesora O.P. Kyry-lenko ta d.e.n., profesora Z.M. Lobodinoi. Ternopil : ZUNU, 2020. 624 s.
2. Chuhunov I.Ya. Biudzhetna sistema v instytutsiinomu seredovyshchi suspilstva Finansy Ukrainy. 2009. № 11. pp. 3-11.

3. Zakhidna O.R., Kruhliakova V.V., Strilchuk O.A. Derzhavnyi biudzheth yak kliuchovyi mekhanizm dlia realizatsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Molodyi vchenyi*. 2023. № 10 (122). pp. 200-204.
4. Yurii E. O., Halishchuk D. D. Derzhavnyi biudzheth Ukrainy u dosiahnenni tsilei staloho ekonomichnoho rozvytku v umovakh kryzy. *Scientific Journal of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University Economics*. 2024. № 2. pp. 120-124.
5. Vatamaniuk-Zelinska U., Pritsak Ya., Zelinskiy M.-P. Osoblyvosti formuvannia ta vykonannia derzhavnogo biudzhetu Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomichnyi prostir*. 2023. №185. pp. 26-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-5>
6. Priamukhina N.V., Samoilenko L.Ia. Adaptatsiia derzhavnogo biudzhetu Ukrainy do umov viiny . *Public networks and communications*. 2024. pp. 12-18. DOI: <https://doi.org/10.31558/3083-5895.2024.1.2>
7. Pikhotska O.M., Yushchik Yu.V. Analiz vykonannia biudzhethiv v period voiennoho stanu. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Seriiia yurydychna*. 2022. Vypusk 35. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7486095>
8. Radionov Yu. Formuvannia i vykonannia derzhavnogo ta mistsevykh biudzhethiv v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. №53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55>
9. Kuroiedova D., Plieshakova N. Derzhavnyi biudzheth Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Zbirnyk naukovykh prats «SCIENTIA»*. 24 liutoho 2023 r.; Sinhapur, Sinhapur. pp. 47-51.
10. Liutyi I. O. Finansova polityka: suchasni vyklyky ta superechnosti realizatsii v Ukraini. *Finansy Ukrainy*. 2020. № 5. pp. 50-62.
11. Bazylevych V.D. Balastryk L. O. Derzhavni finansy : navch. posib. Kyiv: Atika. 2002. 368 s.
12. Skoryk M., Chemerys T. Analiz vplyvu povnomashtabnoi viiny na derzhavnyi biudzheth Ukrainy. *Molodyi vchenyi*. 2023. № 5 (117). pp.179-183. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-35>
13. Brender A., Drazen A. (2008). How do budget deficits and economic growth interact in wartime? NBER Working Paper.
14. Ofitsiinyi sait: Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
15. Ofitsiinyi sait: Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: <https://mof.gov.ua/>